

SKIFTARBETET —

också ett fritidsproblem

LÄGET PÅ ARBETSMARKNADEN har starkt ökat intresset för ett fullständigare och effektivare utnyttjande av dennas resurser. Och den framtida utvecklingen av arbetsmarknaden, vilkens tillgångssida i varje fall kan överblickas med ganska stor säkerhet tämligen lång tid framåt, motiverar ju inte någon minskning av detta intresse. Särskilt livligt har möjligheterna att öka totala antalet arbetskraftstimmar uppmärksamats. Mera i skymundan har en annan viktig sida av utnyttjandet av arbetsmarknadens resurser kommit: omfattningen och beskaffenheten av det realkapital, de »hjälpmedel», som arbetskraften kan disponera i sitt arbete, trots att produktionsförmåga och kostnader härigenom ofta kan påverkas i mycket hög grad. Skiftarbetets stora allmänekonomiska betydelse synes ligga just däri, att det i hög grad utövar inflytande på möjligheterna att skapa gynnsamma »produktiva» förhållanden för arbetskraften.

Skiftarbetet innefattar emellertid ett mycket stort antal och ofta mycket svåröverskådliga problem. De sociala och fysiologiska verkningarna av skiftarbetet har stor ekonomisk betydelse, men samtidigt i varje fall icke mindre betydelse ur andra synpunkter. De fysiologiska verkningarna av skiftarbetet håller nu, ifråga om treskiftsarbete, på att undersökas av Statens institut för folkhälsan. Man får därför snart veta nå-

got därom och, får man hoppas, så småningom även om tvåskiftsarbetet. Inom industrier, där treskiftsarbete icke är nödvändigt av tekniska skäl, förefaller tvåskiftsarbetet vara av vida större betydelse. Om de sociala verkningarna av skiftarbetet har redan en del erfarenheter samlats, men detta forskningsområde har endast blivit naggat i kanten. Ur vissa synpunkter förefaller det vara ännu svårare att få ett säkert grepp om de sociala verkningarna än om de fysiologiska. Detta gäller nog också till stor del skiftarbetets ekonomiska verkningar. Men hög svårighetsgrad minskar icke en frågas betydelse.

FÖR- OCH NACKDELAR

De för- och nackdelar, som vidlåder tvåskiftarbetet och som har fysiologiska och huvudsakligen sociala orsaker (t. ex. familjeförhållanden) i vidaste bemärkelse ska ej beröras här utan endast några viktigare för- och nackdelar av huvudsakligen organisatorisk och ekonomisk natur — icke därför att de senare bedöms vara betydelsefullare utan därför att de diskuteras minst.

Ur ett individuellt företags synpunkt innebär tvåskiftsarbete jämfört med enskiftarbete i stort sett, att i det förra fallet ungefär samma produktion kan erhållas som i det senare med endast hälften så stor

tid, ehuru det då inte gäller någon mera ingående karaktärsforskning, utan bara att ta reda på om vissa önskvärda egenskaper finns eller inte.

Finner Pulver, att sökanden ifråga principiellt passar för den avsedda uppgiften, koncentrerar han sig på tre grupper grafologiska tecken, vilka belyser sökandens ärlighet, intelligens och arbetsförmåga. Pulver anser, att grafologien är det enda psykologiska prov, som med någon större säkerhet kan fastställa ärligheten och lojaliteten. Någon lätt sak kan det dock knappast vara, eftersom man härvidlag har att ta hänsyn till inte mindre än ett 80-tal olika tecken! Men det är ett påvisbart faktum, att grafologen är istånd att avgöra, på vilket område en ev. brist på ärlighet skulle göra sig gällande.

Det uppges vara lättare att bestämma intelligensen, om man med intelligens menar uppfattningsförmågan och snabbheten i reaktionen. Men ur stilen kan också utläsas initiativkraft, fantasi, organisationstalang, förmåga att anpassa och utveckla sig, praktisk och teo-

retisk begåvning, matematisk begåvning m. m. Vad arbetsförmågan beträffar, kan analysen ge tillräckligt klart besked om uthållighet, energi, tålmod, viljestyrka, noggrannhet, arbetsrytm m. m.

Detta förefaller onekligen att vara en hel del. Och dock upptar en sådan analys i allmänhet inte mera än en maskinskriven sida, och bakom detta resultat ligger ett par timmars arbete. Uppgiften om metodens snabbhet tycks alltså hålla streck. Billigheten är naturligtvis ett både relativt och tänjbart begrepp. Men även om grafologen skulle betinga sig ett honorar, som motsvarar en månadslön för en kontorsanställd, blir det givetvis billigare att skaffa en grafologisk analys än att provanställa folk, som man sedan kanske inte behåller.

Hur underligt det än må låta har därför grafologien visat sig vara ett mycket värdefullt hjälpmedel i ansträngningarna att rationalisera näringslivet och öka dess effektivitet genom att främja den riktiga användningen av den enskildes begåvning och arbetskraft.

Tvåskiftarbetet har viktiga för- och nackdelar av ekonomisk och organisatorisk natur, vilka är föga uppmärksammade. Dit hör den nuvarande snedbelastningen av samhällsapparaten genom att arbetstiden för allt fler människor förläggs till samma tid av dygnet. En utredning torde visa att genom enkla åtgärder skiftarbetaren skulle kunna beredas en bättre service.

realkapitalutrustning, alltså maskiner, byggnader etc. Tvåskiftsarbetet medför därför i första hand en direkt och inom många produktionsområden mycket betydande minskning av kapitalkostnaderna och även av en stor del andra s. k. fasta kostnader. Vissa kostnader, såsom räntor och liknande kostnadslag, minskar i samma proportion som sysselsättningsgraden ökar, andra, såsom underhåll och vissa administrativa kostnader, icke lika mycket. Med den snabba tekniska utveckling, som funnits och väl kommer att finnas, inverkar sysselsättningsgraden även på en rad andra kostnader. I många industrier hinner maskiner och byggnader ofta bli oekonomiska i användningen innan de är »fysiskt utslitna», även om driften upprätthålles i två skift. Är detta fallet blir kostnaderna per produkt enhet för avskrivningar, som ofta utgör en även relativt sett mycket betydande kostnadspost, endast ungefär hälften så stora vid två som vid ett skift. Härtill kommer en antagligen icke så sällan betydande, men mindre gripbar, ekonomisk fördel av arbete i två skift jämfört med ett. För många företag torde det ligga närmare till hands att ersätta realkapitalet, då detta visar tecken på kraftigare fysisk förslitning, än »enbart» av den orsaken att en kalkyl, som visserligen är rationell men bl. a. på grund av svårigheterna att överblicka sammanhangen ofta ganska vag, skulle visa att en förnyelse är ekonomiskt motiverad på grund av teknikens (eller marknadens) utveckling. Både om takten i den tekniska utvecklingen växer och om denna i och för sig kommer att medföra ökade fördelar av en rikligare kapitalutrustning, stiger fördelarna av en hög sysselsättningsgrad, av drift i två skift jämfört med ett. En sådan utveckling förefaller på många områden sannolik. En relativ minskning av arbetskrafttillgången, varigenom realkapitalutrustningen ibland åtminstone tillfälligtvis kan förefalla rikligare, ändrar icke dessa sammanhang och gör dem icke mindre viktiga — snarare tvärtom. För ordningens skull bör kanske här också framhållas, att även produktionen av realkapital kräver arbetskraft och att dettas omfattning därför inte endast »indirekt» utan även »direkt» påverkar åtgången av arbetskrafttimmar.

Den allra största delen av de kostnadsminskningar, som ett företag synes kunna räkna med vid drift i två skift jämfört med enkelskift, är även kostnadsminskningar i samhällelig mening och innebär därför

ett bättre utnyttjande av samhällets resurser. Och den snabbare tekniska utveckling, som tvåskiftsarbete jämfört med enskiftarbete kan föranleda, inverkar också fördelaktigt på den allmänna levnadsstandarden. Det förefaller därför finnas fog för att samhället, likaväl som det beaktar skiftarbetets olägenheter ur individens synpunkt, medverkar till att skapa så goda förutsättningar som möjligt för skiftarbetet. På detta område finns säkerligen mycket att göra och mycket att vinna.

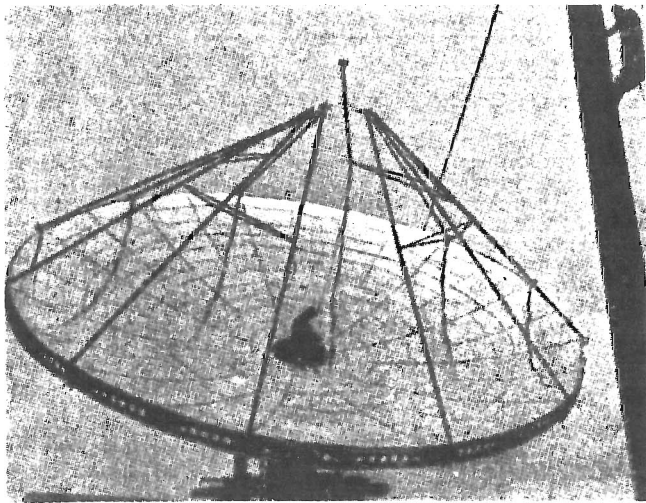
RINGA SERVICE

Några av de mest betydande olägenheterna med tvåskiftarbetet har sin orsak i att den service, som samhället bjuder sina medborgare, av en eller annan anledning är så organiserad, att den endast delvis kan utnyttjas av den, som arbetar i tvåskift. Det mest utpräglade exemplet härpå är kanske de svårigheter, som arbetskraften i stora samhällen icke sällan har att komma till och ibland även från arbetsplatsen, emedan tillgängliga kommunikationsmedel inte är i gång vid de för skiftarbetaren aktuella tidpunkterna. Spårvägstrafiken har t. ex. ofta inte börjat, då första skiftet sätter i gång klockan 5 på morgonen — och för övrigt ej heller klockan 6, om förändringar av gällande bestämmelser skulle medge en förskjutning till detta klockslag. Stickprovundersökningar tyder på att arbetskraften på grund av kommunikationssvårigheterna i viss utsträckning bosätter sig närmare arbetsplatsen än vad synes motiverat ur andra synpunkter.

För den som arbetar i andra skiftet och alltså börjar sitt arbete ungefär klockan halv två på dagen och slutar klockan tio på kvällen är möjligheterna att disponera bl. a. en hel del service mycket små. Utbildningskurser är nästan undantagslöst förlagda till kvällarna, radioprogrammen har koncentrerats huvudsakligen till denna del av dygnet, nöjeslivet likaså o. s. v. Detta gäller också det numera så betydelsefulla organisations- och föreningslivet liksom det politiska arbetet över huvud taget. Även viss medicinsk och annan dylik service är ibland förlagd till tidpunkter, som skapar stora svårigheter för den som arbetar i skift, t. ex. icke sällan barnkrubbor, barnavårdscentraler o. s. v.

Men tvåskiftarbetaren har även många fördelar. Hon eller han kan i mycket större utsträckning än enskiftarbetaren ta vara på dygnets ljusa timmar, som på grund av teknikens utveckling ofta torde vara av större betydelse under fritiden än under arbetstiden. Särskilt under den mörkare delen av året kan detta nog ha sin betydelse. Tvåskiftarbetaren kan vidare slippa från köbildning i butiker och annorstädes samt utnyttja viss del av samhällets service bättre vid dagskiftarbete.

Många här uppräknade olägenheter finns icke i mindre samhällen eller på landsbygden, helt enkelt

På taket till en konservfabrik i staden Tasjkent i Usbekistan i Ryssland har man monterat denna väldiga reflektor som tillvarar solvärmen. Bildunderskriften i tidskriften Ogonjek uppger att reflektorn uppvärmer en ångpanna till 1.300 grader. Läggs märke till mannen i reflektorns centrum.

emedan den service, som de större samhällena ställer till förfogande, icke existerar. Fördelarna av fritid under de ljusa delarna av dygnet är dessutom förhållandevis mycket större, t. ex. på grund av tillgång till större eller mindre trädgårdar och tillfälle till friluftsliv. Kommunikationsvårigheterna blir också ofta mycket mindre, då samhället blir mindre. Det är därför icke förvånansvärt, att på många håll arbetskraften i små samhällen ofta synes föredra arbete i tvåskift, medan i allmänhet motsatsen torde vara fallet i större samhällen.

SNEDBELASTNING AV SAMHÄLLSAPPARATEN

Framför allt i de större samhällena har emellertid tvåskiftsarbetet också en vidare aspekt. Förläggningen av arbetstiden för allt flera människor till samma tid på dygnet ökar hastigt belastningen på en stor del av samhällsapparaten, som antingen, för att fungera tillfredsställande, måste utbyggas till synnerligen dryga kostnader eller, för att inte bli mycket dyrbar, måste fungera mindre tillfredsställande och medföra avsevärda olägenheter för ofta mycket talrika befolkningsgrupper. Kommunikationsmedlens överbelastning utgör kanske det mest utpräglade exemplet. Av ännu större betydelse synes emellertid den ojämna belastningen i detaljhandeln m. m. vara. Inom livsmedelshandeln, där dock belastningen torde vara ovanligt jämn, måste personal och lokaler dimensioneras för att kunna uträtta större delen av försäljningsarbetet under mycket liten del av dagen och veckan. I andra branscher är detta ogynnsamma förhållande ännu mera utpräglat. Denna snedbelastning medför ju uppenbara olägenheter för individen i form av oangenäma väntetider på olämpliga tidpunkter; den medför emellertid också med all sannolikhet för-

dyringar av sådan storleksordning, att de har en kännbar inverkan på levnadsstandardens höjd — även enbart »i pengar räknat».

UNDERSÖKNING MOTIVERAD

Med kanske någon överdrift kan man säga, att enda av allmänt intresse som man säkert vet om arbetet, är att hela frågan om skiftarbetet, om arbets-tidens förläggning, är ett ur många olika synpunkter mycket komplicerat, men också mycket betydelsefullt problem och att dess betydelse med all sannolikhet icke kommer att bli mindre. Närmare undersökningar på detta område förefaller i hög grad nödvändiga. Undersökningar som dels beaktar alla sidor av problemet: fysiologiska, psykologiska, sociala och ekonomiska, och dels samordnar dessa. Det är naturligtvis ingalunda självklart, som man ibland tycks tro, att levnadsvillkoren blir bäst, om så mycket verksamhet som möjligt förlägges till timmarna närmast före och efter klockan tolv på dagen — även om man bortser från de ekonomiska olägenheterna av en sådan koncentration. Och dessa är antagligen mycket stora. Starkt gissningsbetonade överslagskalkyler tyder på att kostnadsminskningar av storleksordningar en tiondel av totalkostnaderna är inom räckhåll på lång sikt vid en ur både fysiologisk, social och ekonomisk synpunkt förnuftig förläggning av arbetstiden. Därtill kommer inverkan på utvecklingstakten främst den tekniska. Felmarginalerna vid alla sådana gissningar torde dock vara så stora, att dessa kanske rätteligen ej borde sättas på papper.

Undersökningar av skiftarbetets verkningar är i hög grad motiverade även därför, att man av allt att döma bör kunna vinna stora fördelar genom kanske i och för sig små åtgärder. En sak förefaller klar (och många groteska exempel till stöd för detta skall kunna anföras), nämligen att den servicementalitet som i s. k. normala tider med skiftande resultat vunnit insteg i en stor del av verksamheten såväl inom produktion som affärsliv som på många »allmänna områden», med mycket stor fördel kunde växa sig starkare och resultera i praktiska, ömsesidiga anpassningsåtgärder på det område, som skulle kunna kallas »samhället och skiftarbetet». Detta gäller både de verksamhet samhället driver i egen regi och utformningen av de bestämmelser, varigenom det i väsentlig utsträckning reglerar samspelet mellan t. ex. detaljhandel och skiftarbete. Och det gäller naturligtvis också den mångfald »regler» utanför samhällets irflytande, vilka har aktualitet i dessa sammanhang.

Det synes vara riktigt att utan större dröjsmål skilja på all den klarhet, som står att få i fråga om skiftarbetets för- och nackdelar och om dess ställning i framtiden. Så länge en sådan icke vunnits torde risken för felaktigt utnyttjande av tillgängliga resurser av alla slag, för felinvesteringar av betydande mått både arbetskraft och realkapital, vara mycket stor.